

JEOPOLİTİK VE STRATEJİ

Yrd.Doç.Dr.Sait YILMAZ

Jeopolitik teori; coğrafi koşullar, strateji ve ekonomiyi entelektüel bir üst çerçeve analiz ederek birleştirmektedir¹. Realist düşünürler, 300 yıldan beri, coğrafya içinde zengin kaynaklara ulaşmaya ve temin etmeye, bu kapsamda insan hayatı ve gruplaşmalarına yönelmişlerdir. 18'inci Yüzyıl bilgilerin çok çabuk geliştiği ve mantıki bir şekilde tasnife tabi tutulduğu bir dönem olmuştur. Böylece coğrafyanın kendi kendini idrak ve organize etme özelliği daha iyi ortaya çıkmıştır. 19'uncu Yüzyılda ise bilimsel gelişmelerin bütün alanlara yayılması ile ekonomik ve soysal kalkınmanın tüm dünyayı sarmaya başladığı bir devri temsil etmektedir. Modern coğrafya bu şekilde doğdu ve dallarından bir tanesi olan 'Jeopolitik' ya da 'Politik Coğrafya' ortaya çıktı.

Jeopolitik alanında Batı literatürüne hakim olan dört ülkede aşağı yukarı aynı zamanda dört ekol ortaya çıktı. Bunlar 19'uncu Yüzyılın sonları ve 20'inci Yüzyılın başlarında Avrupa ekolünden Alman Friedrich Ratzel (1844-1904), Fransız Vidal de La Blanche (1845-1918) ve İngiliz Sir Halford Mackinder (1861-1947) ile Amerika'lı Amiral Alfred Thayer Mahan(1841-1914)'dı. Her birinin eğilimleri çok belirgin bir şekilde ulusal özellikleri ve ülkelerinin entelektüel eğilimi ile uyuşmaktaydı. Ratzel'n doktrini sonradan kötü bir değişim ile Nazi'lere ait hayat sahası teorisine dönüştü ve ulusal bir politik hareket sistemi haline geldi. Fransız Vidal de La Blanche, objektif ve tenkitçi bir gözle, olayları o zamanki durumlarının dışında yorumlamıştır. Mackinder'in metodu realizmi ve sonuçlarına dayanması ile tamamen İngiliz'dir. Amerikan ekolü ise daha sonraları, elde edilen sonuçlar bakımından öğretici, analitik ve şekilci bir metod yarattı.

Çağdaş jeopolitiğin başlangıcı olarak Alman Coğrafyacı ve antropolog Friedrich Ratzel'in 1897'de yayımlanan 'Politische Geographie (Siyasi Coğrafya)' adlı eserindeki fikir ve yorumları gösterilir. Ratzel devletin coğrafi ve politik yapılarını biyolojik organizmalara benzeten fikirleriyle kendinden sonra Hayat Alanı (Lebensraum) adıyla gelişecek Alman Jeopolitik Ekolü'nün temellerini atmıştır. Ratzel, sınırlara, devletler arasındaki toprak elde etme mücadelesinin belirli bir zamandaki sonuçlarını belirleyen geçici işaretler gözü ile bakıyordu. Sonunda dünya hakimiyeti için muazzam bir mücadeleye girecek olan birkaç güçlü ve karmaşık yapıya sahip olan devletin ortaya çıkmasına sebep olacak şekilde, küçük politik bölgeler, daha büyükleri tarafından eritilecekti. 1930'larda Ratzel'in fikirleri Nazi Almanyasının Lebensraum'u ele geçirmesi, ilerlemeleri ve doğal kanunlara uygun olarak mukavemet edilemez genişlemesinin ilham kaynağı olmuştu.

Fransız jeopolitik ekolü, Alman ekolünün görüşlerine bir tepki olarak doğmuştur. Bu ekolün başta gelen özelliği devleti bir canlı organizma değil, 'kültürel ve ulusal bir varlık' olarak kabul etmesidir. Politikaya insan unsurunun hakim olduğu görüşündedir. Bu nedenle de coğrafi determinizme karşıdır. Vidal de La Blanche, seleflerinin aksine, olayların sadece gözlem ve sınıflandırılmasında kalmayarak daima coğrafi olayların açıklanmasını aramıştır. Vidal'e göre coğrafi olaylar bir akışkanlığa sahip olup değişirler. Vidal, ülkelerin ve bölgelerin yaşamlarındaki ilişkilerinin, karşılıklı alış verişlerinin ve iletişimin önemini ortaya koymuştur.

Başlıca temsilcisi Sir Halford Mackinder olan İngiliz ekolünün en önemli özelliği, teorik çalışmalarla fazla zaman kaybetmeden pratiğe yönelmesidir. Mackinder, doğrudan doğruya dünya coğrafyasını politik ve özellikle 'dünya hakimiyeti' açısından değerlendirme

¹ Brian W. Blouet: "Geopolitics and Globalization in the Twentieth Century", Reaktion Books, (London, 2001).

çalışmalarına girmiş ve bu çalışmaları ile 'Kara Hakimiyet Teorisi'ni geliştirmiştir. Mackinder, yeryüzünde bir tek büyük kara parçasının olduğunu kabul eder; Avrupa-Asya-Afrika kıt'alarını 'Dünya adası' olarak isimlendirir. Aşağı yukarı Rusya'nın bulunduğu orta bölge ise 'kalpgah bölge (Heartland)'dir. Böylece meşhur formülünü şu şekilde ifade eder; '*Doğu Avrupa'yı elinde tutan Heartland'a egemen olur, Hertland'ı elinde tutan Dünya Adası'na egemen olur, dünya adasını elinde tutan dünyaya egemen olur*'².

Gerçekte bir askeri tarihçi olan Amiral Alfred Thayer Mahan İngiliz Deniz Kuvvetlerinin tarihini incelemiş, bu incelemelere dayanarak yazdığı makaleler ve 1890 yılında yayınlanan 'Deniz Kuvvetlerinin Tarihe Etkisi' adlı eseriyle 'Deniz Hakimiyet Teorisi'nin esaslarını ortaya koymuştur. 19'uncu Yüzyılda sanayi devrimi sonucu bir yandan yeni keşifler yapılmış, diğer yandan ekonomik ilişkiler genişlemişti. Ham madde arayışı ve yeni ürünlerin pazarlanması ihtiyacı, deniz yollarının önemini artırmış, gelişen teknoloji ile mesafeler kısalmıştı. Kısaca tarihi İpek yolu önemini kaybederken, Mahan'ın '*Denizlere hakim olan dünyaya hakim olur.*' tezi tesadüfen ortaya çıkmamıştır. Bunun dışında da jeopolitiğin Amerika'da ilgi çekici eğilimleri olmuştur.

II'inci Dünya Savaşı ve sonrasında Amerikan ekolünü temsil eden fikir adamı ve uygulayıcıları, günümüzde jeopolitiği küresel çapta ele alarak jeopolitik çıkarların stratejik yönetimi olan jeostratejiyi somut bir şekilde kullanmaktadırlar. Amerikan jeopolitik ekolünün gelişmesi özellikle Yale Üniversitesi'nden Nicolas Spykman (1893-1943) ile başlar. Spykman, 1942 yılında yayınlanan 'Dünya Politikasında Amerikan Stratejisi' ve ölümünü müteakip 1944 yılında yayınlanan 'Barışın Coğrafyası' adlı iki önemli eseri Amerikan ulusal güvenlik politika ve stratejisinin dayanacağı coğrafi esasları ortaya çıkarmıştır. Spykman, yaptığı dünya coğrafyası değerlendirmesi ile 'Kenar Kuşak Teorisi (Rimland)'ni ortaya koymuştur. ABD'nin güvenlik stratejisinin oluşumunda benimsediği Kenar Kuşak ve Deniz Hakimiyet Teorileri günümüze kadar etkinliğini devam ettirmişlerdir.

Bir ülkenin bölgesel durumu onun güvenlik vasıtalarını etkiler. Bir devletin kara ve denizlerle irtibatı arasındaki fark, ülkenin karakterine, ekonomik ve siyasi çıkarlarına yön verir. Ülkeyi tehdit eden tehlikeler, coğrafya içerisinde meydana gelir. Etkili karşı tedbirler ise coğrafi şartlara göre alınmalıdır. Her ülkenin coğrafyasında tehdidin kendisine yöneleceği yaklaşma istikametleri mevcuttur. Dış politika bu istikametleri örtmeyi hedef edinmelidir. Çağımızda tehlikeler sadece yüzeyde değil her istikamete açık havadan veya coğrafi engellere tabi olmayan sosyolojik ve psikolojik yollardan gelmektedir. İletişim vasıtalarının artışı bu etkileri kolaylıkla ulaştırabilmektedir.

Ülkeler kendilerini tehdit eden yaklaşma istikametlerini siyasi ve askeri olmak üzere iki şekilde örterler. Siyasi hareket tarzı, yaklaşma istikameti üzerinde bulunan devleti kontrol altına almak ve diğer ülkeleri bundan mahrum etmek, buna imkan bulamadığı takdirde 'tampon ülkeler' yaratmaktır. Bir geçitler bölgesinin tek ülke elinde bulunması halinde istikrar doğacak ve diğer ülkeleri geçite hakim ülkeye karşı birleştirecek nitelikte ise İsviçre örneğinde olduğu gibi 'tarafsızlaştırma' genellikle başvurulana yoldur.

21'inci Yüzyıl askeri liderleri askeri strateji ve küresel coğrafya arasında bağlantı kuracak daha iyi temeller ihtiyacındadır. 1901 yılında Mahan ve Mackinder'e göre stratejik olarak dünya kara ve deniz olmak üzere sadece iki ortama sahipti. 2001 yılında ise hava, uzay ve elektromanyetik spektrumun katılması ile stratejik dünya beş boyutlu hale geldi. 1990'lı yıllarda medyanın artan etkisi de Batılı strateji çalışmalarında yeni bir boyut olarak 'medya'yı da gündeme getirdi. Bu tartışmalar arasında artık coğrafyanın değil küresel iletişimin modern toplumun yeniden yapılanmasında öne çıktığı tezleri ortaya çıktı.

² Servet Cömert: a.g.e., (2000), 13.

Sık sık ‘uzaklığın ölümü’, ‘coğrafyanın sonu’, ‘byte şehri’ ve ‘hız imparatorluğu’ gibi deyimlerle uluslararası politikada coğrafyanın yerini ‘siber uzay’ın aldığı önermeleri yapıldı. Bu görüşlerin temelinde ulaştırma, iletişim ve askeri silah teknolojisindeki yeniliklerin uzaklık, uzay ve kuvvet arasındaki fiziksel sınırlamaları ortadan kaldırdığı düşüncesi yatmaktaydı³. Askerler arasından da coğrafyanın sonunun geldiğini düşünenler sensörler, görünmezlik teknolojisi ve isabet güdümlü füzelerin konvansiyonel çatışmayı tamamen değiştirdiğine atıf yapmaktadırlar. Ancak pek çok düşünür de bilgi devriminin fiziksel coğrafya ve fiziksel olarak yerleşmiş askeri teşkilleri çok fazla değiştirmediklerini, fiziksel coğrafyanın savaşın doğası ve oluşumuna hala sürekli, güçlü ve geniş bir etkisi olduğunu savunmaktadır.

Küresel bilgi ağları henüz savaşı fiziksel coğrafya ve lojistik gerçeklerden arındırmamıştır. Nitekim John M. Collins, Colin S. Gray, David Hansen ve John Mearsheimer gibi askeri analistler coğrafya ve stratejinin stratejik koşulların oluşmasındaki vazgeçilmez rolünün değişmediğini söylemektedir⁴. Gray ve Mearsheimer örnek olarak Çin’in 21’inci Yüzyılda yükselişinin jeopolitik bir analiz olmadan açıklanamayacağını söylemektedir. Özetle bilgi teknolojisi ve küreselleşme ile ne coğrafya ne de kendine ait toprakları olan modern devlet ortadan kalkmamıştır ancak devlet işlerinin ve savaşın pratiği etkilenmiştir. Siber gücün doğuşu ve bilgi savaşı kara, deniz, hava ve dış uzaya uygulanan kinetik gücün geleneksel kombinasyonlarının yeniden şekillenme yöntemlerine etki edecektir⁵.

³ Manuel Castells: “The Information Age: Economy, Society and Culture”, Vol. 1, The Rise of the Network Society, Blackwell Publishers, (London, 1996), 484–90.

⁴ John M. Collins: “Military Geography for Professionals and the Public”, National Defense University Press, (Washington, DC, 1998), 161–77.

⁵ Michael Hall: “StrayVoltage: War in the Information Age”, Naval Institute Press, (Annapolis, MD, 2003), 27.